

Zuvidija Hodžić

Šabetaj Cvi

(Odlomek iz romana Davidova zvezda)

Povest o Šabetajevem življenju je tako zelo neverjetna, polna legend, ki so nastale pred njegovo smrtjo in po njej, a še kako resnična. Smrt na konec njegovega življenja ni postavila pike. Nasprotno. Zavila ga je v zlato štreto spominov, domišljije in sanj. Spletla je gnezdo, iz katerega se lahko kadarkoli kot čudežna ptica dvigne pripoved, nikoli enaka, vsakokrat bolj bogata in lepša kot prej, preletava obdobja, kot bi letala z veje na vejo. Za resnično se izkaže človeška potreba po tem, da vse, kar je neobičajno, predstavi še bolj neverjetno, a hkrati tudi verjetno. Kot legende, ki imajo tudi drugo, nevidno, a bolj verjetno plat – lastno dušo, ki jo velja iskati kot plemenito rudo, jo najti in ji dovoliti, da očiščena vseh primesi zasije v polnem žaru.

Kje je duša v tej legendi o našem junaku?

O njegovem življenju in vlogi ki, gledana s širšega vidika družbenozgodovinskih tokov in dogajanj, buri duhove zgodovinarjev, teologov, filozofov, pisateljev in tudi nas, radovednežev. Tudi mi bi radi izvedeli več o usodi tega svetovljana, ki je živel v Ulcinju in tam, leta 1676, tudi umrl. V kratkem pregledu je tako zapleteno osebnost težko osvetliti tudi znotraj. To pa konec koncev ni naš namen. S tem naj se ukvarjajo drugi, pisci in ustvarjalci.

Zgodba o vodji, ki so mu drugi verjeli bolj kot je sam sebi, o človeku, ki je vase verjel bolj, kot so vanj verjeli drugi, zgodba o Šabetaju se vam bo vsekakor zdela znana. Zgodovina pomni številne voditelje in rešitelje, pa tudi tiste, ki so tako kot on, verjeli, da bojo spremenili svet, in so v tej veri, v strahu za lastno življenje izneverili na tisoče somišljenikov, ki so jim, kljub vsemu, verjeli. Juda Makabejec, Bar Kohba, Juda Galilejec

in drugi so vsak v svojem času in na svoj način, v veri, da delajo za dobro svojega naroda, tega pahnili v hude nesreče.

Takšno usodo si delita tudi Šabetaj Cvi in gibanje, ki ga je vodil, prepričan v to, da je Mesija. V molitvi zase in zanj, v veri v skupnega boga so mu sledili po poti, po kateri jih je popeljal, jih tam pustil, smrt so izbrali sami, vodja pa ji je ubežal. Zanj so našli izgovor, zase so izbrali smrt. Če so bile carigradske ječe pretesne, je bilo morje pod njimi dovolj globoko. Goltalo je nedolžne in zapeljane in z njimi hranilo nenasitne ribe. Ne da bi jih pogledal v njihov voščeni judovski obraz ali razgaljene prsi, jih je paznik Hajrulah sam podavil in "pometal v Črno morje štiri tisoč Židov". Eden teh je bil tudi plemeniti Adam Meir, (no, pa je njegovo ime le ostalo v spominu), ki je še s sedmimi bolj lačnimi kot sitimi vzgojil turško siroto, bodočega hodža pašo Sinana. Paša se je trudil, da bi iz sprevoda, ki je potrpežljivo čakal, da jim bo rabelj zavil vrat, rešil svojega dobrotnika in njegove sinove ter vnuke. Za trenutek malce zmedeni, ker so bili izločeni, so se Meirovi molče vrnili k svojim v sprevod, da bi umrli za vero, s katero so živeli.

"To je božja volja," so rekli paši. "Kot sijejo žarki sonca, tako iz boga izvira naša moč."

Obrnili so se proč, da ne bi videli, kako brat Sinan stiska dlani v pest in se mu vlažijo oči.

Vodji izbranega naroda in njegovemu izbrancu je usoda namenila drugačna pota. Morda pa je to pot, zaradi nerazumljivih razlogov, izbral sam, recimo iz strahu za lastno življenje.

Ni v naši domeni, da bi obsojali ali opravičevali. Preprosto prelistavamo eno od zgodb o njem, ki se je začela v sredini XVII. stoletja, v času, ko je, čeprav ne tako sijóče kot poprej, beli polmesec obsijal polovico zemeljske oble. Prerokba sončevega in luninega mrka, ki so jo že dve stoletji poprej do potankosti podali judovski, perzijski in arabski zvezdoslovci, imenovana zaton mogočnega osmanskega cesarstva.

Veliki so najbolj nevarni, ko jim je najteže. Lev renči, še preden ga zadene puščica. Zunanji in notranji nasprotniki so zadali cesarstvu smrtne rane.

V cesarstvu, kjer so imeli velikodušnost za slabost, sočutje pa je bilo popolnoma ničvredno, je bil Šabetaj Cvi, vodja ki je ustanovil Otroke Izraela, sprejet kot rabelj pravovercev.

Cesarske ceste so bile tlakovane z lobanjami. Brezimni Šabetajevi privrženci, ljudje, ki bi za vodjo zastavili tudi glavo, so čez noč res ostali brez. Vodja svoje ni izgubil! Usmilil se ga je tisti, od katerega tega ne bi pričakovali – sam sultan!

Po starodavni prerokbi naj bi cesarstvo po zatonu pretresali upori in neredi, verski boji, zarote, porazi na bojnih poljih, padci mest, boji za prestol in žezlo.

Obzidje svetišča bo spodkopala poplava, svete preproge bodo plavale kot lupinice, Carigrad bo vzplamtel kot bakla, ogenj se bo vil do sajastega neba. Bospor bo zamrznil, tanek led bo vseeno močan kot bakren ščit. Zemlja se bo tresla, jok in stok bo v nebo vpijoč. Bog bo kaznoval vse enako. Tako zle in

krivoverne, kot tudi pravične in pravoverne. Sultani bojo praznovali še veliki bajram, ampak kurban bajrama pa ne bojo dočakali. In takrat se bo pojavil Rešitelj. Judje mu pravijo Mesija, muslimani pa Mehdi.

Nanj so čakali tako eni kot drugi. Bil je že čas.

Nek Muhrebi je začutil, da bi bil lahko on Mehdi. Obelodanil je svoje spoznanje z minareta Bajazitove mošeje. Lahkoverni in tisti urni so hiteli prisluhnut svetim besedam. A je bil rabelj hitrejši: Muhrebi jih je nabit na kol dočakal pred mošejo. Mehdijeva duša se je nato preselila v Zulfikara, derviša iz Sakarye. Njega so, kot na tisoče njegovih privržencev, pokosile janičarske sablje. Tudi sin kurdskega šejka je najprej živel kot Mehmed in se potem izkazal kot Mehdi. Na stotine njegovih rojakov in vsaj trikrat več drugih, ki so bili drugače nezaupljivi do vsega, je sledilo golobrademu mladeniču, svojeglavcu, ki mu je bilo še za lastnega očeta malo mar, kaj šele za svete knjige ali sveta mesta. A se je lepega dne zbudil in poznal Koran bolj kot kak hafiz. Čeprav mu je povzročal le skrbi, mu je celo oče verjel, da je Mehdi. Oba je ukanil cesar in sta nesrečno končala, kot mnogo njunih privržencev, če se jim ni uspelo potuhniti in poskriti ...

Carigrad, srce in glavo cesarstva in sveta, so v pesti držali Cuprilići, najprej oče, nato sin. S prosto roko pa so vihteli sablje. Pomagati rojakom, neustrašnim in nepodkupljivim albanskim bojevnikom, opustošenemu cesarstvu, kot bolni ovci na domačem pašniku, so pretakali kri, da bi na noge spravili njo in sebe in svoje ljubljence, besne Albance, ki jih je bilo vedno več.

Miljeju, kjer je bil kdaj pa kdaj celo brat bratu rabelj, so Albanci prinesli tisto, kar je dolgo tega izgubil: lastnosti divje narave in tradicije, sprejeti smrt, ne pa tudi poraza, se žrtvovati za skupen interes, biti mož beseda, spoštovati zvestobo in ponos, vnemo in moč.

Cuprilići so vse to znali izkoristiti.

Mladi sultan Mehmed IV. jim je prepustil cesarstvo, tudi Carigrad, kaj pa je hotel. Preselil se je v Edirne. Deset let ni niti stopil v mesto.

“Rad bi videl, kako mesto izginja v plamenih.” je zaupal prijatelju Abdijii.

Težko rečemo, da za kaj takega ni imel razloga. Oklican je bil za sultana, ko je imel devet let. Otroško igro so pretrgali rožljanje sabelj, vriski in kriki razjarjenih janičarjev, ki so vdrlj v dvor. Zgrožen, nemočen princ je bil deležen prizora, ob katerem bi še rabelj pogledal stran. Njegov oče – sultan Ibrahim, vezirji, paše in spremstvo so razmesarjeni in iznakaženi ležali v mlaki lastne krvi. Odsekane glave so se kotalile naokrog in žvenketale kot razbite vaze. Kosi človeškega mesa so leteli po zraku in skozi okna, se lepili na stene in marmorne stebre, na svečnike in zavese.

“Vsak zalogaj, ki sem ga zaužil, se mi je zataknil, saj se mi je zdelo, da jem človeško meso. Zasovražil sem dvor in Carigrad.” je zapisal mladi sultan. Ni mu bilo do oblasti. Srce mu je bilo le za dve stvari. Ena njegovih največjih strasti, za katero so vsi vedeli, je bil lov, druga, za katero je vedel le on sam, pa je bila pisanje. Trenutek, ko roka napne tetivo, lajež zasoplih lovskih psov,

vitkih hrtov in goničev, pokanje bičev, beg pregnane živali so ga vznemirjali bolj kot poln harem nebeško lepih deklet. Vonj po smoli in gozdu mu je ugajal bolj kot njihova gola, okopana in odišavljena telesa. Bizon, urna košuta, pretkani tiger, postavni damjak, kuna zlatica, gibka gazela, mrki sobolj, spretni gams, domišljavi lev, krivozobi merjasec so ga privlačili bolj kot strastne plesalke in njihov trebušni ples. Navdušil ga je zvok lovskega roga, pred trobento, ki je naznanjala bitke, pa si je pokrtil ušesa. Pojavile so se raznovrstne kremenjače in arkebuze, a je sultan dal pokončati vsakega, ki bi nameril na divjad. Loviti se je smelo le z lokom in puščico, kot v starih časih. Zidovi, preproge, zavese, posode in vse reči so bile okrašene s prizori lova, vhodna vrata pa je krasil niz jelenovih rogov. Nad posteljo je bil obešen velik slono-koščen lovski rog.

Iskreno, kar bi sultanom težko pripisali, je ljubil mlado Rebijo Gulnuš, "roso najlepšega cveta", Grkinjo iz Rethimnona, ki jo je naredil za "cesarico, prej kot ženo". Temnopolta lepotica ga je spremljala tudi med lovom in tako prispevala k popolni sreči. Sultan je lovil vsepovsod: okrog Livadije, po Tesaliji, v Sarikizu, ob Tundži, v Jambolu. O njegovih lovskih uspehih se je govorilo kot o zmagah na bojiščih. Podaniki so mu pravili Veliki lovec, kar mu je pomenilo več, kot če bi požel vso vojno slavo vseh svojih prednikov. Ponosen je bil na ugled, ki ga je imel kot lovec, ki "je kos vsej divjadi" in kateremu se lahko izmuzne le človek, zver nobena. Odlično je bral sledi, bil je vzdržljiv in spreten, vedno v gibanju, rad je oprezal, čakal v preži in pregnanjal, plena ni spustil izpred oči, dokler ga ni ujel. Lok je napenjal tako z levico kot z desnico, skozi šivankino uho bi brez težav poslal puščico in še preden sta kos in šoja najavila njegov prihod, je že čutil jelenovo sapo v bližini.

Nezgodna pri lovu, na dan srečanja sultana s Šabetajem, je odločila o življenju Mesije.

Sokol muftija Ibrahima, dvornega dušnega pastirja, je speljal ulov sultanovem sokolu. Nepojmljiva nesramnost, zavoljo katere bi vsak Mehmedov predhodnik dal pokončati še svojega najboljšega vezirja in vrhovnega poveljnika. Sultan je stisnil pesti, namrščil čelo, a ni niti pisnil. Mufti je zlomil zlato stojalo in pograbil sokola, da bi mu zavil vrat. Besni sokol se je branil in mu do krvi opraskal roke. Bled kot smrt se je mufti tresel od jeze in straha in nemočno gledal sultana, saj je pričakoval najhujše. Mehmed je samo zamahnil, kot bi želel pregnati nadležno muho.

Še pod vtisom neljubega dogodka so kot nalašč naleteli na trupla neznancev – morda plenilcev, razbojnikov ali izgubljenec. Sultan se je ujezil: "Kaj je zdaj to? Saj nismo v Carigradu?!"

Lov je bil prekinjen. Vrnili so se v Edirne, kjer jih je čakal Šabetaj.

* * *

Preden se lotimo srečanja sultana in njegove žrtve, naj še enkrat spomnimo na še eno sultanovo ljubezen – pisanje. Ko se je začel boriti tudi z državnimi posli, je

na dvor povabil znamenitega Abdija, pobožnega in zelo učenega, plemenitega človeka. Ukazal mu je, naj, kot stari zgodovinar Ali, zvesto zapiše vse, kar se mu po lastni presoji zdi pomembno, za svojo Kroniko. Kar je v njej zapisano, pa mora ostati skrivnost, tudi za sultana. Pri Alahu je moral priseči, da bo tako.

“Pišeš za tiste, ki bodo, tudi ko nas ne bo več, lahko izvedeli, kaj in kako se je dogajalo. Nespoštljiv si lahko celo do sultana, do resnice pa nikakor ne smeš biti. Po tem te bodo cenili. Nisi pisatelj, ne pišeš zato, da bi sodil ali pojasnjeval, ampak si zgodovinar,” mu je pojasnil sultan.

Tudi sultan je vsak večer zapisal vse, kar je mislil, da piše tudi Abdi in morda še kdo drug, a tega ni nikomur zaupal. In tako sta vzporedno nastajali dve kroniki dveh zanesljivih prič. Nalogo, ki jo je dal drugemu, je vestno opravil sam. Kot bi prepisovala eden od drugega, kar je, če primerjamo z drugimi viri, kronikami in resnico, kar hvalevredno. Obe je izdal isti založnik, da se mu “ne bi bilo treba vreči v takšne stroške”, kot je navrgel v predgovoru.

Zakaj omenjamo to? Ker sta oba pisala tudi o Šabetaju Cviju in skrbno opisala srečanje z njim.

Sultan je o Šabetaju že marsikaj slišal. Usmrnitev bi lahko opravili tudi v Carigradu – kjer te lahko brez razloga obglavijo, kjer že življenje vernikov ni vredno piškavega oreha, kaj šele življenje upornika, odpadnika in sovražnika. Ko je prišel v Dardanele, ga je ujel in v temnico zaprl Veliki vezir Cupriliš. (Njemu nič ne uide!) O vsem je bil obveščen, podkrepjen z zgodbo svojega namestnika, in sicer, da se številni rabini pritožujejo, da jih je Šabetaj ločil od vernikov in se hvali, da bo spreobrnil tudi samega sultana (njega, ki še na lov ne gre brez Korana). Zatorej je zbudil sultanovo zanimanje. Ukazal ga je pripeljati v Edirne.

In zdaj se počasi vrnimo k našem junaku.

Judje so stoletja čakali na svojega Mesijo. O njem so sanjali in te sanje so sanjali iz roda v rod. Z njimi so živeli kot z molitvijo. Sanje o Mesiji so bile celo del budnosti, neizogibne in nujne, kot sta zrak in voda. Bližalo se je leto 1666, ko naj bi se po starodavni napovedi pojavil Mesija. Pojavil naj bi se, ko bo najteže. Nobenemu judovskemu rodu ni bilo lahko; vsem se je zdelo, da trpijo še za druge rodove. Po Carigradu so sinagoge rasle kot gobe po dežju. V mesto so se stekali begunci iz Poljske in Ukrajine. Kozaki in Tatari so jim razdejali domove, požigali starodavne zapise, klali so celo otroke v zibelkah. Klice na pomoč in krike groze je bilo slišati do neba. Plamenčki, ki so tleli v srcih vsakega Juda, so se razplamteli v ogenj, ki je gorel vsepovsod – v puščavi, pečinah, stepah, v velikih in malih mestih, na Vzhodu in Zahodu. Požar je zajel tudi Carigrad, večji od tistega, ki je upepelil najlepše palače in mošeje ... Upanje se je vnelo. Mesija se je pojavil v podobi kabalista Cvija, tistega, ki je sledil in bil predan slavnemu Ariju, Luriju Izaku. V to ga je prepričal tudi Natan iz Gaze, znani prerok, ki je celil tudi dušo in bolj kot kdo drug naznanjal božjo voljo.

“Šabetaj je naš Mesija!” je v zanosu ponavljal.

“Šabetaj je Mesija!” je odmevalo v Judovskih srcih po vsej deželi.

“Jaz sem Mesija!” je Šabetaj verjel Natanovi prerokbi.

“Ti si Mesija!” so ga prepričevali vsi, ki jim je bil Mesija nujno potreben.

“Ni!” so temu nasprotovali rabini, a jih ni nihče več poslušal. Zaman so obsojali in ga potem celo izločili iz skupnosti.

“Mesija! Mesija!” se je šepetalo in razlegalo.

“Si!” so mu priznali številni rabini. Zemlja se je obrnila trikrat podnevi in dvakrat na noč. Pred mladeničem iz Smirne, ki je bil najboljši učenec, in je že kot fant znal na pamet toro in talmud, se je odprlo morje in mu pustilo priti prek. Jasnovidci so gledali v nebo in kazali na šestkrako zvezdo, ki so jo zdaj videli tudi vsi drugi. Zakrivala je mesec in polmesec. Kazali pa so tudi na Šabetajevo zvezdo, ki je blestela v polnem sijaju in bila vidna tudi podnevi. Pričevalci so pohiteli, po božjih in človeških poteh, razglašat novico o Mesiji. Sinagoge v Italiji, Angliji, Nemčiji so bile prepolne vernikov, v Turčiji pa tudi ovaduhov. Privržencev je bilo vedno več, sovražnikov prav tako. Poln vere vase in odet v naklonjenost tistih, ki so prav tako verjeli vanj, teh pa je bilo kot listja in trave, se je po sedemnajstih letih vrnil v Smirno, od koder je bil izgnan. Množica ga je pozdravila z vzklikanjem. Vznesen je sultanu napisal pismo, v katerem ga vabi, naj se mu pridruži. Prispel je v Carigrad, naravnost Cupriliši v roke.

Šabetajevo jetništvo ni nikogar od privržencev vznemirilo. Prepričani so bili, da bo v Palestini zbral vse Jude, ki so razkropljeni po vsem svetu, jih spet združil, strmoglavil cesarje in za gospodarja postavil sebe. Prerokba pravi, da bo Mesija za devet mesecev izginil in se nato vrnil. Jahal naj bi na levinji, v rokah pa držal vprego in vanjo vpreženo sedemglavo kačo. Spremljali naj bi ga judovski bratje z druge strani reke Sabation ...

In zdaj stoji pred sultanom, sam proti vsem.

Sodeč po zapisu iz Abdijeve kronike je srečanje potekalo tako:

“Ko je Cvi končal, se je sultan obrnil k muftiju: naj on pove, kaj si misli. Ta izjemno pobožni človek, jasno, mračnjakov in mistikov nikakor ni prenesel. “Hujši so od vruga samega,” je pravil. Njegovega gneva sta bila deležna celo slavni filozof Karabaš in pesnik Misri iz Burse. Seveda sta oba nesrečno končala.

Mufti je govoril zajedljivo in ostró, nepovezano in zmedeno, oblivala ga je rdečica, potil se je, žugal s prstom in grozil, zahteval, naj upornika obglavijo. Saj je hotel sultanu prevzeti Palestino ... On si dovoli sultanu kaj odvzeti ... Treba mu je zaviti vrat, takole – je grozil in z rokami pokazal, kot bi zavijal vrat sokolu. “Brez upiranja!”

Sultan ga je umiril z eno samo gesto, kot bi želel pregnati nadležno muho.

Ukazal je, naj Šabetaja slečejo do golega. Prav beden je bil videti takole osramočen in v krču. Ni vedel, kaj bi z rokami. Z njimi si je skušal pokriti zdaj oči, zdaj obrezan ud. Kot bi poleg obleke odvrغل tudi moč in vero. Skrčil se je, da je bil manjši in bolj beden od dvornega norca Dželadina.

“Zdaj bomo preverili, ali je res, kar se govori o tebi. Stopil boš k stebru, strelci pa bojo napeli svoje loke. Bomo videli, če se bodo puščice res odbile od tvojege telesa in se lomile kot bi bile slamnate,” je rekel presvetli cesar.

Reveževo telo je vzdrhtelo. Noge povsem odpovedale. Zgrudil se je, pokleknil. Komaj izdavi:

“Samo navaden rabin sem ...”

Potem je dvignil glavo, oči so se mu zasvetile, kot bi se v njih bleščalo na tisoče šesterokrakih zvezdic.

“Prosim te pri sinu, ki ga bo nocoj povila tvoja Gulnuš ... pusti me živeti ...”
Sultan prebledi, namršči obrvi in reče.

“Če je tako ...”

Šesterokraka zvezda, vtetovirana na Šabetajeve prsi je zasijala kot žarki sonca. Sultan si je z dlanjo zakril oči.

“Če bo tako ...”

Ne da bi za vse skupaj sploh vedela, je sultanova žena, ko je sonce zašlo, dobila popadke. Ob polnoči je sultana osrečila s sinom. Cvi je uganil celo njegovo ime. Ime je sultan neko noč sanjal in na kraj pameti mu ni padlo, da bi ga komu zaupal, preden se mu rodi sin. Bal se je za njegovo življenje, da ga ne bi uročil. Sultan se je velikodušno usmilil.

“Če si zahteval, naj bi jaz prešel v tvojo vero, je prav, da ti preideš v mojo,” je rekel Šabetaju.

In tako je Šabetaj postal Mehmed, da bi še z imenom izkazal hvaležnost sultanu. Nagrajen je bil z zabojem zlatnikov, krznom in blagom s stotimi srebrniki.

Sultanov zapis se od navedenega razlikuje le po omenjenih razlogih, zakaj je Šabetaj smel obdržati svoje življenje.

“Ko sem videl muftijo Ibrahima, kako besni in vpije: ‘On si dovoli sultanu kaj odvzeti!’, sem se spomnil njegovega sokola in kako mi je speljal ulov. Zazdelo se mi je, kot da bi rad isto. Tega ne bom dopustil. Spozabil sem se, pozabil sem, da sem sultan. Postopal sem kot lovec, ampak ni mi žal. Rojstvo sina bo spralo ta greh. Ljudje bojo pozdravili moje velikodušno usmiljenje, ki sem ga izkazal revežu, ki je želel postati cesar. Če bi vedel, kaj ga čaka, bi se verjetno odločil za lov ...”

Neizstreljena puščica je dvakrat zadela. Šabetajevo spreobrnitev v islam so tako Judje kot muslimani sprejeli kot zmago. Le sam je to doživel kot poraz.

Človek, ki se je namenil spremeniti svet, je moral tudi skozi takšno preizkušnjo, saj se je moral na lastni koži prepričati, tako so pozneje pripovedovali njegovi privrženci, da je njegova vera prava ...

Nekaj časa je ostal pri sultanu in ga spoznaval s skrivnostmi kabale in svojega poučevanja. Sultan je vse skupaj vzel bolj za šalo kot zares, bolj za lastno zabavo in je Šabetaja večkrat vzel s seboj na lov. Puščica, ki je začuda zgrešila Šabetajevo srce in se je ustavila na deblu drevesa, ki je v hipu zgubilo vse listje, in druga, ki mu je odnesla turban, da je poletel kot ptica, sta ga prepričali, da je bolje, če se odmakne od cesarja. Mufti je imel premoč, sovraštvo bi lahko vsak hip prekipelo. Če bi samo pisnil, bi ga ta zastrupil. Skrivoma so ga prepeljali na varno, kjer ne bo nihče vedel, kdo je. Izbrali so Ulcinj, ker tam nepridipravom ni bilo mar ne za cesarja ne za boga.

Razpeli so jadra in ladja Hajdarja Karamindžoja, pred katero so valovi bežali kot otroci z ukradenimi dobrotami, se je bližala Ulcinju. Pripekalo je sonce, rumeno in toplo kot hlebec kruha.

Prebujeno rastlinje, ki se je veselilo žarkov, kot dekleta in žene darov, je stegovalo roke k njemu. Naslonjen na palubo je Šabetaj prevzeto opazoval čudovit razgled na belo mesto, ki se je pred njim prebujalo kot galeb iz trdnega sna.

“Kot bi se vrnil v Smirno ... Mesto, v katerem sem bil rojen, je na las podobno temu, v katerem bom ...” skorajda bi rekel – umrl, a se je popravil: “v katerem bom poslej živel ...”

Nebo nad njim se je odprlo kot cvet, po njem so se razlile barve, kot bi bilo polje, na katerem se bohotijo meta in mlečec, tolščak in mehurka, hrast in drugo rastlinje, ki je krasilo tudi njegovo Smirno.

V tistem hipu na ladji pride do prepira, pod zaškripa, hrup preglaši njegove misli. Nek mladenič, ki je s kosom letve bežal pred krepkim okrvavljenim mulatom, je tekel naravnost k Šabetaju ... Spotaknil se je, se ujel za Šabetaja, ograja na palubi se je zlomila, Šabetaj in mladenič pa objeta padla na glavo naravnost v morje pod njima. Za njima se je vrgel tudi tisti močan mulat. V vodo je poskakalo tudi Šabetajevo spremstvo, v zadnjem hipu so ga iztrgali iz silnih mulatovih rok. Besnilo, ki je prevzelo tega mulata, ga je oslepilo, ni vedel ne koga ne kam mlati. Prerivali so se, premetavali sem in tja kot ribe, se utapljali in trgali obleko drug z drugega. Gologlav in skoraj gol, brez srajce in strganih hlač, se je Šabetaju komaj uspelo rešiti na kopno. Užaljen in jezen je težko dihal in v pljučih mu je piskalo. V krču je hlatal za zrakom in počutil se je povsem golega, kot takrat pred sultanom ... Majhne in drhtave roke so same od sebe zakrile mednožje, kot bi hotele ubraniti ranljivo mesto pred udarci. Nekdo je z ladje prinesel kos platna, da bi ga pokril. Ovit v to platno kot mumija in osramočen (zdelo se mu je, da spremstvo komajda zadržuje smeh) je stopil v trdnjavo, za katero je bil oklican kot varuh.

A se je pozneje izkazalo, da je namesto gospodar trdnjave postal njen hlapec.

Skorajda je ni zapustil. Iz mesta je stopil le dvakrat. Ogleдал si je benediktinski samostan na Ratcu pri Baru in drugič, ko se je sprehodil do bližnjega Svača, mesta, ki je bilo imelo toliko cerkva, kolikor je dni v letu, in je bilo z mongolskim napadom izbrisano tako iz preteklosti, kot tudi prihodnosti.

“Uničen in pobit, kot sem sam,” je zapisal v nikoli odposlanem pismu Sari Elah, najmlajši od treh žena, ki jih je pustil v Smirni. Tu, med ruševinami, so v njegove misli privreli verzi Jude Halevija, ki se jih je naučil že kot fant. Izgovarjal jih je kot molitev:

*Kje naj krila najdem?
Svoje zlomljeno srce bom ponesel
Tja daleč, daleč v tvoje opustošeno gričevje,
Padel na kolena in poljubljal zemljo,
Dan in noč, gol in bos
Bom taval po Tvojih ruševinah ...*

Pisma, ki jih je bil namenil prijateljem, a jih potem ni nikoli odposlal, nekatera so celo ohranjena in objavljena v zagrebškem *Gideonu* leta 1924, kažejo na Šabetajev značaj, poln protislovij in sposobnosti, da je na primer iz nebeškega zanosa v trenutku padel v brezno potrnosti, na njegova občutja in občutljivo dušo ter nam hkrati pomagajo odkrivati dragocena dejstva o preteklosti Ulcinja. Saj je navadno tako, da najmanj vemo o tistem, kar nam je najbliže. Drugi ga vidijo v bolj pravi luči, zato gre bolj verjeti njihovi presoji.

In tako iz nekega Šabetajevega pisma (ki namreč daje vtis, da je namenjen nam) izvemo, recimo, za strašni potres, ki je na isti dan, mesec in uro kot tale nedavni, aprilski, a tri stoletja poprej, razdejal črnogorsko primorje:

“Morje se je štirikrat ločilo od obale in potem udarilo po zalivu in mestu in ju trpinčilo, kot trpinči zver svojo žrtev. Hiše je morje goltalo kot za stavo, ladjevje pa je metalo visoko v zrak in prek utrdbe na kopno.”

Šabetaj piše tudi o štiristo neustrašnih alžirskih gusarjih in našteje prav toliko Albancev, ki pa se gusarjev sploh niso bali, in o tristotih črncih, ki so se bali tako prvih kot drugih. Za seboj pusti tudi zapis o tridesetih redovnicah, nunah, ki so se z obzidja vrgle na skale, da ne bi padle v roke Turkom.

Omenja tudi bilko, ki je rasla samo pod ulcinjskim gradom, ribo, ki je lahko, čeprav že pečena, pobegnila iz ponve in odplavala, pa ribarjenje s pomočjo kormoranov, ter kako so kljunače, štoklje in race otroci pobili kar s palicami in jih naklatili toliko, da je bil potem čoln pretežak ... Piše tudi o “albanskih ženskah, ki se sprehajajo po mestu odkritih lic, kratkih las, njihovo obleko pa krasijo novci, med katerimi bi se našel tudi kak redek in vreden beneški groš in cekin, dubrovniški srebrnik, bizantinski sold, rimski sesterec, makedonski stater, nemški tolar in forint”.

Šabetaj je že kot učenec v nabožni šoli znal šest jezikov kot svojega, razumel pa jih je še dvakrat toliko, saj so jeziki kot glasba. Pravi, da je na Svaču slišal vsega in je razbral vse, kar se je po svetu govorilo – ilirsko, grško (pa ne tega, ki se ga je naučil v Smirni, ampak tistega, ki ga je poučeval mistik Hirozof) latinsko, slovansko, mongolsko in turško.

“Vsi so govorili enako ...”

Kaj je Šabetaj mislil s tem, da so vsi govorili enako, nam ostaja skrivnost, saj o tem ne zapiše niti besede več. Po vsej verjetnosti je bilo to tako samo-umevno, kot to, da sonce vsak dan zaide ...

Enako osamljen med ljudmi in za zidovi trdnjave, vera ga je razjedala bolj kot dvom, petkrat dnevno je, ob vsaki molitvi torej, menjal razpoloženje, leta pa so molče tekla mimo.

Trdnjava, v kateri je živel, je bila dolgo najvišja točka mesta. Potem pa so, pod njegovim nadzorom, dvesto let staro cerkev sv. Marije, spremenili v džamijo. Galerija minareta, kamor je vsak dan, zjutraj, popoldne in zvečer, stopil mujezin, je bila uprta naravnost v okno Šabetajeve sobe. Lahko bi se dotaknila drug drugega. Podobna, a tako različna, sta si bila blizu, a nespravljiva.

“Če bi stegnil roko, bi lahko potegnil mujezina za brado,” pravi Šabetaj. Od takrat se polkna niso odprla niti ponoči. Močan mujezinov glas je tolkel obnje kot jugo.

“Čas bi bil, da se preselim v Grob,” zapiše tik pred smrtjo. Človek, na pragu štiridesetih, ne piše: “Počutim se starega”, ampak “Staram se ...” Razlika je očitna. Zavedal se je tega, da pred smrtjo ne bo več bežal, čakal nanjo pa tudi ne: šel ji bo naproti. Vedel je celo, kdaj se bo srečal z njo. Vsako jutro je odprl srebrno šatuljo z zrcalom v obliki Davidove zvezde na notranji strani pokrova. V tem zrcalu se ni videl, in njegova sapa ga ni orosila.

“Brez duše sem ostal!” je zagodrnjal in zaprl šatuljo, kot bi povzel svoje življenje. Čeprav to ni bil običaj, se je potrudil, da je bilo njegovo telo, “iz katerega je ušla duša”, balzamirano. V Ulcinju je živel tudi Julio Eborensis, suženj, več prepariranja živali, ptic in rib. Ko si jih videl, si dobil vtis, da so žive. Na desni strani vhodnih vrat svoje hiše je obesil mezuzo, amulet, ki ga Judje nastavljajo, da jih varuje pred zlimi duhovi. Ko se je Šabetaj sprehajal po ulici, jo je uzrl in obstal vkopan, kot bi ga zadela strela. Julija je ukazal skrivoma nadzorovati. Sluga Rahman ga ni spustil z oči. Odkrili so, da je Jud, ki se je iz strahu za lastno življenje, pokristjanil.

Pripeljali so ga pred gospodarja.

“Salem aleikum, brat!” ga je pričakal Šabetaj.

“Aleikum salem!” je odzdravil in se takoj ugriznil v ustnico. Zdelo se mu je, da je padel v zanko. Zvezda na Šabetajevih prsih ga je pomirila. Julijo se je preselil v trdnjavo. Skrit za zidovi je smel slaviti purim in roš hašano, se postiti na jom kippur, jesti košer ter moliti s Šabetajem in Nahmanom.

Šabetaju je zaupal, da zna balzamirati tudi človeka, in sicer drugače in bolj spretno, kot to počnejo stari mojstri. Truplu ne odstrani drobovja, ga ne potopi v razsoli, ga ne muči. Vanj vbrizga tekočino, ki kroži kot kri.

“Če ne bi izgubil duše, bi jo lahko počakal in ujel,” je rekel.

Pravočasno je dobil vse, kar je potreboval. Iz Egipta je prispela kamena soda, iz Grčije eterična olja, iz Perzije vino palme in mlete začimbe, iz Indije tigrovo salo in smola, iz Smirne kresta iz rezljane cedre, okrašena s prizori iz Biblije, na pokrovu pa je pisalo: “Duša se po smrti vrne ...”

Umrl je v petek, ob opoldanski molitvi v džamiji. Medtem ko so ostali nagovarjali Alaha, se je tudi Šabetaj, osamljen kot vedno, v polsedčem položaju priklanjal in se s čelom dotikal preproge, a so bile njegove misli daleč stran od ljudi, sveta in mesta, kjer mu je srce vedno slabše bilo.

“Poslušaj, Izrael, Gospod je naš Bog, Gospod je en sam,” je rekel sam pri sebi.

“Poslušaj, Izrael!” je odjeknilo po vsej džamiji. Šabetaj se je zdrznil, slišal je, kako je Poslušaj Izrael, Gospod je naš Bog, tudi iz ust Hura Nahmana preglasil vse. Želel je stopiti k njemu, a je nemočno padel.

“Umrl je gospod Mehmed.” Vse mesto je vedelo. Množica pred džamijo se še razšla ni, mujezinove molitve za mrtve še ni bilo prav konec, pa so v Carigradu že vedeli za to.

“Umrl je Šabetaj!” so potrdili. “Umrl je Cvi!” so ponovili. V cesarstvu je mnogo Muhamedov, a Šabetaj je en sam. Za njegovo smrt so izvedeli tudi njegovi privrženci. Ko je bil še živ, so ga imeli za mrtvega. Ko je umrl, ni več veljal za mrtvega.

Med vsemi rečmi in knjigami, ki so jih našli v trdnjavi, je bilo poleg spisov in zvitkov Halevija, Josefa ben Efraima, Izaka ben Saloma, Majmona in drugih judovskih ter arabskih mislecev, učenjakov in mistikov, prve izdaje Zoharja iz leta 1559, tudi nekaj del domačinov. Dela Ljudevita Paskovića iz Kotorja, Ivana Bolice in Džordža Bizantija, Didak Pira Luzitanca, ki je živel v Dubrovniku, kot tudi kopiji Rubensovih slik *Mojzes z desetimi zapovedmi* in *Jeremija joče nad ruševinami Jeruzalema*, delo nekega Mazarevića, po vsej verjetnosti Peraštanina, Šabetajeva risba mesta in šest zlatnikov, kovanih v Ulcinju, Baru in Draču.

Ostala je tudi zgodba, ki jo tristo let pozneje pripovedujemo v mestu, kjer je umrl.

Prevedla Teja Kleč

Zuvdija Hodžić (1944) je doštudiral na filozofski fakulteti. Poleg dveh romanov je objavil tudi pesniško zbirko *Na prvom konaku*, knjigo zgodb *Gluva zvona* ter knjigo potopisov in reportaž *Jedan dan života*. Je član Dukljanske akademije znanosti in umetnosti. Večkrat je razstavljal risbe in grafike. Objavil je tudi knjigo spisov in risb *Podgoricom starom*.